

राज्याचे ज्येष्ठ नागरीक धोरण, २००४ (भाग-१)
जाहीर करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

सामाजिक न्याय, सांस्कृतिक कार्य, क्रीडा व विशेष सहाय्य विभाग

शासन निर्णय क्रमांक : ओएएच-२००२/प्र.क्र.४४०/सुधार १

मंत्रालय विस्तार भवन, मुंबई - ४०० ०३२.

दिनांक : १४ जून, २००४

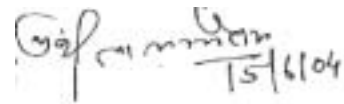
वाचा : १) केंद्र शासनाचे क्र. D.O.No.२२-४/९९-SD, दिनांक २५ ऑगस्ट, १९९९.

प्रस्तावना :- संयुक्त राष्ट्र संघाने सन १९९९ हे वर्ष आंतरराष्ट्रीय वयोवृद्ध लोकांचे वर्ष म्हणून जाहीर केले. वयाच्या ६० वर्षावरील वयोवृद्ध नागरीकांच्या लोकसंख्येच्या दृष्टीने भारताचा जगात ४ था क्रमांक लागतो. तो लवकरच चीननंतर दुसऱ्या क्रमांकावर येणार आहे. सद्यःस्थितीत जगातील प्रत्येक ९ जेष्ठ नागरीकांपैकी एक जेष्ठ नागरीक भारतातील आहे.

अपुणे उत्पन्न, सामाजिक सुरक्षिततेचा अभाव, समाजात भूमिका न उरणे तसेच मोकळ्या वेळाचा सर्जनशिल वापर करण्याची संधी उपलब्ध नसल्यामुळे जेष्ठ नागरीकांना अनेक समस्यांचा सामना करावा लागतो. सन २००१ मध्ये भारतात वृद्ध लोकांची संख्या जवळजवळ ७६ दशलक्ष इतकी होती. सदरहू वृद्ध लोकसंख्या सन २०२१ पर्यंत १३७ दशलक्ष इतकी होईल असे अपेक्षित आहे. या विषयाचे वाढते महत्व विचारात घेता सन १९९९ मध्ये केंद्र शासनाने जेष्ठ नागरीकांसाठी धोरण जाहीर केलेले आहे. याच धर्तीवर राज्याचे जेष्ठ नागरिक धोरण करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. सदर धोरण दोन भागात करण्याचे विचाराधीन होते. अखर्चिक बाबींचे धोरण प्रथमतः निश्चित करणे व खर्चिक बाबीं विषयीचे धोरण विविध विभागांच्या सहमतीने / मान्यतेने निश्चित करण्याचे विचाराधीन होते.

शासन निर्णय :- जेष्ठ नागरीकांच्या विविध सामाजिक, आर्थिक, आरोग्य व निवारा विषयक, सुरक्षा विषयक समस्यांची सोडवणुक करणे अत्यंत आवश्यक आहे. भारताचे संविधानाच्या अनुच्छेद-४१ मध्ये असे नमूद करण्यात आले आहे की, राज्याने त्यांची आर्थिक क्षमता व विकासाच्या मर्यादेत राहून इतरांच्या बरोबर वयस्क व्यक्तीबाबतही कामाचा हक्क, शिक्षणाचा हक्क आणि सार्वजनिक मदत मिळण्यासाठी परिणामकारक तरतूद करावी म्हणून जेष्ठ नागरीकांसाठी राज्य धोरण जाहीर करणे आवश्यक आहे. तरी या शासन निर्णयान्वये सोबत जोडलेले अखर्चिक बाबींचे राज्याचे जेष्ठ नागरीक धोरण २००४ (भाग-१) जाहीर करण्यात येत आहे. सर्व मंत्रालयीन विभागांना विनंती करण्यात येते की, त्यांनी राज्याचे जेष्ठ नागरीक धोरण २००४ (भाग १) त्यांच्या अधिपत्याखालील विभाग प्रमुख / कार्यालय प्रमुख यांच्या निदर्शनास आणावे. तसेच धोरणातील बाबींची अंमलबजावणी करण्याबाबत आवश्यकती कार्यवाही करावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावांने,

(डॉ. मुन्शीलाल गौतम)
प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा.मुख्यमंत्र्यांचे खाजगी सचिव/ मा. उपमुख्यमंत्र्यांचे खाजगी सचिव
मा.मंत्री, सामाजिक न्याय यांचे खाजगी सचिव
मा.राज्यमंत्री,सामाजिक न्याय यांचे खाजगी सचिव
महालेखापाल , महाराष्ट्र-१/२ (लेखा व अनुज्ञेयता)(लेखा परीक्षा) मुंबई/नागपूर
अधिदान व लेखाधिकारी, मुंबई/ निवासी लेखा परीक्षा अधिकारी, मुंबई
सचिव, भारत सरकार, सामाजिक न्याय व अधिकारीता मंत्रालय, शास्त्री भवन, नवी
दिल्ली-११०००१ (पत्राने)

मा.मुख्य सचिवांचे खाजगी सचिव / अपर मुख्य सचिव, गृह विभाग,मंत्रालय, मुंबई
प्रधान सचिव, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
अपर मुख्य सचिव, सामाजिक विकास कक्ष, सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
अपर मुख्य सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय,मुंबई
सर्व मंत्रालयीन विभाग
महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय,मंत्रालय, मुंबई
संचालक, समाजकल्याण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
सर्व जिल्हाधिकारी,/ सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
सर्व विभागीय समाजकल्याण अधिकारी/ सर्व विशेष जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी
सर्व उपसचिव/अवर सचिव/कक्ष अधिकारी, सा.न्या.सां.का.क्री.व वि.स.विभाग
अध्यक्ष, डिगनीटी फौंडेशन म्युनिसिपल शाळेची इमारत,टोपीवाला लेन ,लॅमिंग्टन रोड पोलिस
स्टेशन समोर, मुंबई ४००००७
अध्यक्ष, महाराष्ट्र जेष्ठ नागरीक संघाचा महासंघ, ए-१०४, तृप्ती सोसायटी,प्लॉट १०, सेक्टर ८
नवी मुंबई ४००७०६
निवड नस्ती, सुधार १

महाराष्ट्र राज्याचे

ज्योष्ठ नागारिक

धोरणा, २००८ (भाग-१)

राज्याचे ज्येष्ठ नागरीक धोरण - २००४ (भाग-१) मसुदा

संयुक्त राष्ट्र संघाने सन १९९९ हे वर्ष "आंतरराष्ट्रीय वयोवृद्ध लोकांचे वर्ष " म्हणून जाहीर केले. वयाच्या ६० वर्षांवरील वयोवृद्ध नागरीकांच्या लोकसंख्येच्या दृष्टीने भारताचा जगात ४ था क्रमांक लागतो. तो लवकरच चीननंतर दुस-या क्रमांकावर येणार आहे. सद्यस्थितीत जगातील प्रत्येक ९ जेष्ठ नागरिकांपैकी एक जेष्ठ नागरिक भारतातील आहे.

अपुरे उत्पन्न, सामाजिक सुरक्षिततेचा अभाव , समाजात भूमिका न उरणे तसेच मोकळ्या वेळाचा सर्जनशिल वापर करण्याची संधी उपलब्ध नसल्यामुळे जेष्ठ नागरिकांना अनेक समस्यांचा सामना करावा लागतो. सन २००१ मध्ये भारतात वृद्ध लोकांची संख्या जवळजवळ ७६ दशलक्ष इतकी होती. सदरहू वृद्ध लोकसंख्या २०२१ पर्यंत १३७ दशलक्ष इतकी अपेक्षित आहे. या विषयाचे वाढते महत्व विचारात घेता सन १९९९ मध्ये केंद्र शासनाने जेष्ठ नागरिकांसाठी धोरण जाहीर केलेले आहे.सदर धोरणातील काही ठळक बाबीं पुढीलप्रमाणे आहेत :-

- १)) आर्थिक सुरक्षा
- २) आरोग्य पोषण आहार
- ३) निवारा
- ४) शिक्षण
- ५) कल्याण आणि संवेदनशिल समस्यांचे निराकरण
- ६) जीवन व मालमत्तेचे रक्षण
- ७) अशासकीय संस्थांची भूमिका
- ८) संशोधन/मनुष्यबल/प्रशिक्षण
- ९) प्रसार माध्यमांची भूमिका

भारताच्या संविधानातील अनुच्छेद ४१ मध्ये असे नमूद केले आहे की , राज्याने त्यांच्या आर्थिक क्षमता व विकासाच्या मर्यादेत राहून , इतरांच्या बरोबर वयस्क व्यक्तिबाबतही कामाचा हक्क , शिक्षणचा हक्क आणि सार्वजनिक मदत मिळण्यासाठी परिणामकारक तरतूद करावी म्हणून वयस्कर लोकांबाबत राज्य धोरण जाहीर करणे आवश्यक आहे. राष्ट्रीय धोरण विधानात नमूद केल्याप्रमाणे राज्य धोरण विधान पुढीलप्रमाणे असेल :-

- १) वृद्धांसाठी अडथळा विरहित प्रवेशाची तरतूद करणे या संकल्पनेचा विकास करणे.
- २) ज्येष्ठ नागरीकांना संक्षम प्राधिकाऱ्यांमार्फत ओळखपत्र देणे. या कामी वृद्धांच्या कल्याणासाठी कार्यरत असलेल्या स्वयंसेवी संघटनांची मदत घेणे. ओळखपत्र देण्याची
- ३) ~~Ed^aE^oEvni^o E^oE^oE^o E^oh^a~~
- ४) ~~M^ah^aE^oE^oE^o, ^aE^oE^oE^o E^oE^oE^oE^o E^oh^a~~ वृद्धांसाठी सोयीसुविधा करण्याबाबत मार्गदर्शक तत्वे घालून देणे.

२)खाजगी व धर्मादाय रुग्णालयांमध्ये वृद्धांसाठी स्वतंत्र निधी/औषधी द्रव्ये/ औषधपेढ्या/ मोफत उपचार/मानसशास्त्रीय समुपदेशन इत्यादि बाबी असण्यासंबंधी उत्तेजन देण्यात येईल.

आर्थिक सुरक्षितता

निवृत्तीवेतन ,भविष्यनिर्वाह निधी,उपदान व इतर सेवानिवृत्ती विषयक लाभ सत्वर चुकते केले जातील आणि प्रशासकीय चुकांमुळे नियत सेवावधी झालेल्या वयस्क व्यक्तींना त्यांच्या रकमा मिळण्यास त्रास होणार नाही याची राज्यसरकार खातरजमा करेल. या रकमांच्या प्रदानाच्या विलंबासाठी जबाबदारी निश्चित केली जाईल. नियत सेवावधी पूर्ण झालेल्या वयस्क व्यक्तींसाठी असलेली तक्रार निवारण यंत्रणा तत्पर, रास्त माणुसकीची वागणूक देण्याबाबतची खातरजमा करणारी असेल. या प्रकरणी विशेषतमः विधवांकडे विशेष लक्ष दिले जाईल.

*_*_*_*_*_*_*_*_*

Maharashtra State Policy For Older Persons, 2004-Part-I

Maharashtra State Policy For Older Persons, 2004 - Part-I

Introduction and Background

The Year 1999 was observed as the international year of the Elderly Persons. The Population of older persons (60 +) in India ranks the fourth highest amongst the countries in the world and by the end of the present century, it will be second only to China. In fact today approximately one of every nine senior citizen in the world lives in India.

Given the trend of population aging in India, the elder persons have to face number of problems due to insufficient income, absence of social security, loss of social role and recognition and non-availability of opportunities for creative use of free time.

The older population was 76 million approximately in 2001 and expected to grow up to 137 million by 2021. considering growing importance of the subject, a 'National Policy for Older Persons' was announced by the Govt. of India in January,1999. The important points mentioned in the policy are as follows :-

- a) Financial Security
- b) Health and Nutrition
- c) Shelter
- d) Education
- e) Welfare and sensitization of issue
- f) Protection of life and property
- g) The role of non-governmental organizations
- h) Research / manpower / training
- i) Role of media.

The State Policy Objective

Article 41 of the constitution states that ' The state shall, within the limits of its economic capacity and development make effective provision for securing right to work, to education and to public assistance in case of ' Old age ' amongst others is therefore, become imperative to declare the State Policy and Action Plan on Aging.

- 1.To develop the concept of providing the Barrier Free Access to the Older persons.

2. The State shall seek to laid down common guidelines for issuance of Identity Cards for the older persons and nominating Competent Authority in this regard. It shall be the endeavor to involve NGOs working in Old age areas in the process of issuance of Identity Cards so to make the process simple and easier there by reducing the time lag in obtaining Identity Cards.
3. To make provisions for providing and notifying certain Government Complexes and places for use of the Older persons on holidays.
4. To lay the guiding principles for making facilities for older persons in housing and commercial complexes.
5. Public Hospitals to include Geriatric wing and separate reception window.
6. The State Policy shall also seek to empower District Samaj Kalyan Samiti to look into the welfare activities of the old and to also ensure compliance of various guidelines laid down by the Government for the old age homes run by various Private Institutions and NGOs in the districts.
7. The Sate Policy shall seek to initiate the following activities through institutions recognized to run old age home.
  - a) Help line for old age
  - b) Outreach the project for old age
  - c) Vocational-cum-Day Care centers for the old
8. To implement health educational programmes in old age and utilizing mass media for this

Multi disciplinary Approach - " Kayakalp "

1. Sensitization of the issue of division of property and housing, promptly dealing with the matters related to transfer of property, property tax and other related matters. Abuse in such cases shall be checked by Collector independent body appointed by Govt.
2. To be cautious about the issues viz. neglect, abuse, violence and abandonment of the old persons.
3. Providing treatment to older persons on priority by Mobile Medicare units assisted by central & State Government.

4. Sensitivity programme for different department such as Transport, Railway, Corporation, Municipal Councils, etc.
5. Priority will be given to pay prompt attention to household complaints of older persons regarding light, telephone, water supply by local bodies.
6. Separate queues for older persons at Hospitals, Post Offices, Bus/Railway reservation office, light bill centers, telephone bill centers and facilities will be made available on priority.

Health intervention

The State Policy shall seek and strive to secure the following facilities for the old age within limited means available at its disposal.

1. Medicine Banks shall be created in liaisons with pharmaceutical companies. The free supply of medicine system to poor and needy will be developed with the help of NGOs.
2. Private and Charitable hospitals shall be encouraged to have separate funds/drugs banks/free treatment/psychological counseling etc.

Financial Security

The state shall ensure that the settlement of pensions, provident fund, gratuity and other retirement benefits shall be made promptly and super annuated persons are not put to hardship due to administrative lapses. Accountability for delays will be fixed. Redressal mechanism for super annuated persons will ensure prompt, fare, and humane treatment. Particularly widows will be given special consideration in this matter.

*_*_*_*_*_*_*_*_*_*